

ОЦІНЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ ЙОГО РОЗВИТКУ

© Свірська О.Б., 2005

Висвітлено питання, що пов'язані із уточненням таких понять, як "оцінювання" та "аналіз" результатів економічної діяльності підприємств та їх класифікацією, а також дослідженням відомих методів та показників для їх здійснення з метою прогнозування розвитку підприємства.

In the article the issues, related to definition of analysis and evaluation of enterprise economic activity results, their classification and investigation of existing evaluation methods and indexes for enterprise development prediction are highlighted.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки, яка характеризується постійними і динамічними змінами, розроблення прогнозів і складання на їх підставі планів є основною умовою обґрунтованого розвитку будь-якого підприємства. Дослідження динаміки розвитку підприємства здійснюється на підставі аналізу та оцінювання результатів його діяльності, яка включає в себе різноманітні процеси. Розроблення методики комплексного аналізу діяльності підприємства на засадах вивчення відомих методів та прийомів, а також побудова системи відповідних показників є складною і багатогранною проблемою, яка потребує подальшого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині проблеми аналізу результатів економічної діяльності підприємства є достатньо опрацьованими у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, на відміну від проблем оцінювання, яке часто не ідентифікується як окремий вид дослідження. У сучасній літературі описано погляди різних авторів щодо класифікації, основних методів та прийомів аналізу діяльності підприємств, а також класифікації та формування системи показників для його виконання. Зокрема, принципи і методологічні основи аналітичних досліджень у різних сферах діяльності підприємства наведено у матеріалах [1–3, 11, 15]. У наукових працях [2, 10, 12, 13] висвітлено питання, що стосуються методологічних основ фінансового аналізу, класифікації показників та проблем аналізу й оцінювання фінансового стану підприємства. Принципи і методологічні основи комплексного динамічного і статистичного, кількісного та якісного підходів до оцінювання фінансової стійкості функціонування підприємств досліджено у монографії [4]. Основні принципи збалансованої системи показників Нортон-Каплана описано у [5–9]. Методи економічного прогнозування та планування розглядаються у [14].

Формулювання цілей статті. В науковій літературі описано різні види та прийоми досліджень, що стосуються оцінки результатів економічної діяльності підприємства стосовно її різних сфер, зокрема, збуту, постачання, фінансів тощо. Ефективний аналіз та оцінювання результатів економічної діяльності на засадах розроблення комплексного методу їх дослідження залежно від форми та видів економічної діяльності підприємства є основою для визначення напрямку та побудови плану його розвитку.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки запорукою виживання та стабільного стану підприємства є його фінансова стійкість, так само, як і позитивні результати його економічної діяльності загалом. Економічна діяльність підприємства охоплює різноманітні процеси, зокрема, процеси виробництва і збуту продукції. Ефективність управління економічною діяльністю та розвиток підприємства залежить від багатьох чинників, виявити, виміряти і

узагальнити рівень впливу яких на кінцеві виробничо-господарські та фінансові результати можна за допомогою аналітичного дослідження складних за своєю сутністю економічних явищ і процесів.

Складовими комплексного аналізу діяльності підприємства є фінансовий та економічний аналіз. Економічний аналіз є багатоцільовим процесом, який охоплює всі сторони підприємницької діяльності, виявляє резерви підвищення ефективності виробництва, кращого використання ресурсів підприємства та передусє прийняттю науково обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності діяльності підприємства загалом та забезпечення його розвитку. Економічний аналіз виконує три функції: оцінювальну (визначення змісту економічних явищ та процесів), діагностичну (визначення можливих змін економічних явищ та процесів) та пошукову (визначення резервів можливого впливу на економічні явища та процеси). На рівні управління підприємством економічний аналіз взаємопов'язаний з усіма функціями менеджменту. Потрібно також зазначити, що в ринкових умовах функціональна роль економічного аналізу істотно відрізняється від його ролі в умовах планово-командної економіки. Зокрема, базою для досліджень є досягнутий результат і його динаміка, а не плани; аналіз спрямований на оцінювання потенційних можливостей, а не планових показників [2].

Відповідно до прийняття управлінських рішень та можливостей впливу на підприємство розрізняють різні види і форми економічного аналізу. З переходом до ринкової економіки змінюється класифікація та оцінка їх пріоритетності. В сучасній економічній літературі існують різні підходи до визначення видів економічного аналізу [1, 2, 11, 15]. Так, за змістом розрізняють загальноекономічний, техніко-економічний та функціонально-вартісний аналіз. Метою техніко-економічного аналізу є, власне, оцінювання результатів діяльності підприємства, виявлення взаємодії та впливу на них різних чинників, а також резервів виробництва. Загальноекономічний аналіз спрямований на виявлення основних напрямків та тенденцій розвитку підприємства. Найпоширенішою є класифікація на зовнішній та внутрішній економічний аналіз, котрий за своєю сутністю є техніко-економічним аналізом, що розглядає взаємозв'язки між процесами та елементами діяльності підприємства, і відрізняється від зовнішнього системністю та глибиною досліджень.

У класифікації просторових форм економічного аналізу виділяють три складові: методологічну, технологічну та організаційну, які мають три рівні: нижній, середній та верхній. Верхній рівень пов'язаний з комплексним аналізом чинників за узагальненою системою показників і, на відміну від середнього та нижнього рівнів, не досліджує технічні фактори виробництва, а спрямований на аналіз результатів та ефективності систем управління і господарювання.

За часом здійснення розрізняють попередній, оперативний, наступний та перспективний аналіз або, за іншою класифікацією – поточний, оперативний та стратегічний. Оцінювання результатів діяльності, виявлення тенденцій розвитку підприємства є основною метою наступного (заключного) аналізу.

В ринковій економіці перевага надається стратегічному (перспективному) аналізу, який спрямований на визначення стратегії управління підприємством на термін, більший від року. При такому дослідженні вибирають однакові індикатори, які визначають фінансовий стан, виробничі можливості та конкурентоспроможність підприємства, а також аналізують закономірності, які визначають їх динаміку. Такий аналіз називають трендовим, при якому майбутнє підприємства оцінюється за динамікою економічних показників. Складовою стратегічного аналізу є виконання маркетингових досліджень, які спрямовані на аналіз тенденцій попиту, можливостей формування нових потреб, розробку конкурентних пропозицій тощо. Для цього збирають інформацію та визначають узагальнювальну оцінку та характеристику ринку, його сегментацію для виявлення перспективних напрямів маркетингу, поглиблений аналіз самого товару, його конкурентоспроможності, на основі чого визначають цільові ринки збуту товару та їх тестові оцінки для визначення особливостей освоєння цих ринків, утвердження стабільності за рахунок пробного продажу товару.

За обсягом охоплення розрізняють вибірковий, локальний, тематичний (частковий) та комплексний аналіз, який охоплює всі аспекти діяльності підприємства. В умовах ринкової економіки комплексний аналіз забезпечує виконання таких завдань, як аналіз потенційних можливостей і системи регулювання в економічній діяльності підприємств, наслідків виробничо-

фінансової діяльності та ефективності менеджменту, а також аналіз результатів економічної діяльності та конкурентоспроможності підприємств.

Одним із чинників ефективного управління підприємством, а, отже, і його розвитку, є своєчасно і якісно зроблений фінансовий аналіз, що являє собою дослідження фінансового стану і основних результатів фінансової діяльності підприємства [2, 10, 13]. Оцінка фінансового стану може розглядатися як узагальнюючий показник економічної діяльності підприємства, який характеризує його ділову активність. Метою фінансового аналізу є всебічна оцінка фінансового стану підприємства, його ділової активності для пошуку резервів підвищення рентабельності виробництва та збільшення прибутку, розробка ефективних прогнозів та моделей розвитку тощо. В традиційному розумінні сутність фінансового аналізу полягає в оцінюванні та прогнозуванні фінансового стану підприємства на засадах вивчення даних бухгалтерського обліку та звітності. На підставі фінансового аналізу розробляється фінансове забезпечення стратегії розвитку підприємства, планування, прогнозування, ефективне розміщення фінансових ресурсів тощо. У ході фінансового аналізу виконують експрес-аналіз фінансового стану, тобто спрощену оцінку фінансової звітності та динаміки показників, які характеризують розвиток підприємства за певний період, та деталізований аналіз, що передбачає розгорнуту характеристику майнового та фінансового стану підприємства за результатами фінансової діяльності у звітному періоді та оцінку можливостей підприємства у майбутньому.

Сьогодні існують різні підходи щодо класифікації фінансового аналізу [2, 13]. Залежно від ступеня доступності інформації на підприємстві фінансовий аналіз поділяють на зовнішній та внутрішній. Зовнішній аналіз виконують за даними бухгалтерської звітності акціонерами, інвесторами, банками, податковою інспекцією тощо. Внутрішній аналіз здійснюють відповідні працівники підприємства з урахуванням нормативів, які застосовуються на підприємстві, порівнюючи ці нормативи з фактичними показниками його фінансової діяльності за двома напрямками: аналіз фінансових результатів та рентабельності, ліквідності, платоспроможності, виробництва, реалізації продукції, маркетингової та зовнішньоекономічної діяльності, а також аналіз ефективності використання виробничих ресурсів, витрат на виробництво, собівартості та реалізації продукції, маркетингової діяльності тощо.

Залежно від обсягу аналітичного дослідження розрізняють повний та тематичний аналіз, залежно від об'єкта аналізу – комплексний аналіз фінансової діяльності підприємства загалом та аналіз фінансової діяльності окремих структурних підрозділів та фінансових операцій підприємства, залежно від періоду проведення – попередній, поточний та прогнозний.

У ході фінансового аналізу використовують різні прийоми та моделі дослідження фінансового стану підприємства залежно від конкретної мети дослідження. Основними прийомами фінансового аналізу є: порівняння, групування, деталізація, прийом середніх і відносних величин, послідовного ізолювання чинників, абсолютних та відносних різниць, пайової участі, балансовий прийом, горизонтальний, вертикальний, коефіцієнтний та трендовий аналіз. Широкого застосування набули також економіко-математичні прийоми, а саме: інтегральний, графічний та кореляційно-регресійний. Щодо моделей аналізу фінансового стану розрізняють дескриптивні (описові), предикативні та нормативні моделі. До дескриптивних моделей належать побудова системи звітних балансів, подання фінансових звітів, вертикальний та горизонтальний аналіз звітності, трендовий аналіз результативних показників, порівняльний та факторний аналіз. Предикативні моделі використовують для прогнозування доходів, витрат підприємства та його майбутнього фінансового стану. Нормативні моделі використовують, як правило, у внутрішньому аналізі і полягають вони у встановленні нормативів на кожен статтю витрат та виявленні причин відхилень фактичних даних від нормативів.

Залежно від мети дослідження виділяють та аналізують різні показники оцінювання економічної діяльності підприємства. Зокрема, більшість авторів виділяють такі групи відносних показників: коефіцієнти рентабельності, ліквідності, стабільності та акціонерного капіталу, інші поділяють їх на показники ліквідності, управління активами та пасивами, прибутковості та

ринкової вартості акцій. Розрізняють також загальні та специфічні, первинні, похідні та інтегральні, а також результативні показники.

Велика кількість чинників впливу на діяльність підприємства та потреба в розробці єдиної маркетингової концепції (виробництво, збут та постачання) привели до появи нових підходів щодо управління підприємством та оцінювання його економічних результатів. Серед концепцій, які набули значного поширення і використання яких ще знаходиться на стадії дослідження, є управлінська теорія, яка ґрунтується на збалансованій системі показників (розроблена Р. Капланом і Д. Нортоном в 1992 році і наведена в [5; 6; 7]).

Теорію збалансованих показників використовують для створення управлінської стратегії і оцінювання сукупності економічних показників, які характеризують фінансово-економічний стан підприємства.

Така система показників була розроблена на підставі дослідження дванадцяти великих американських підприємств [8, 9]. Суть теорії збалансованих показників полягає в розробці врівноваженої системи монетарних і немонетарних показників для досягнення управлінських цілей підприємства. Першочерговим завданням такої системи є оцінка стратегії не тільки з погляду власника підприємства, але й очима інших суб'єктів економічної діяльності. Другим завданням є удосконалення стратегії та визначення методів її ефективною реалізації. Система збалансованих показників дає змогу здійснити оцінювання результатів економічної діяльності підприємства з різних аспектів (зовнішніх, внутрішніх), а також з урахуванням цього виробити обґрунтовану стратегію розвитку підприємства.

Використання цієї системи спрямоване на поєднання показників в грошовому вимірі з операційними вимірниками для:

- оцінювання економічної діяльності підприємства з боку клієнтів щодо можливостей досягнення перспективних цілей;
- оцінювання економічної діяльності підприємства з погляду менеджерів підприємства, тобто оцінювання процесів, які забезпечують виключне становище підприємства на ринку (внутрішній погляд на діяльність підприємства);
- оцінювання інноваційної діяльності підприємства, тобто можливості підтримування здатності до змін та вдосконалення для досягнення перспективних цілей;
- оцінювання економічної діяльності підприємства акціонерами (фінансовий аспект) з огляду на можливість забезпечення фінансового результату.

Цілі, якими керується керівний персонал підприємства при здійсненні фінансово-економічного аналізу, полягають в дослідженні можливостей його розвитку. До таких цілей можна зарахувати досягнення швидкої прибутковості, довгострокової окупності, збільшення ринкової вартості підприємства тощо. Зазначимо, що підприємство може концентруватись як на забезпеченні виконання декількох поставлених цілей, так і тільки на одній з них.

Дослідження низки теоретичних джерел [1, 4, 7, 8, 9, 10, 13] дає змогу стверджувати, що до основних проблем оцінювання та аналізу результатів економічної діяльності підприємства зараховують:

- встановлення мети дослідження;
- формування системи показників оцінювання результатів діяльності підприємства;
- вибір методів оцінювання та аналізу;
- створення повноцінної інформаційної бази;
- підготовка групи користувачів, здатних системно опрацювати отримані результати дослідження.

Відповідно до різних фокусів діяльності підприємства показники оцінювання рівня досягнення мети підприємства (оцінювання результатів діяльності підприємства) можна звести в такі групи:

- показники ефективності;
- показники розвитку підприємства;

- показники задоволення потреб та очікувань споживачів;
- показники розвитку бізнес-процесу.

Існує ряд підходів щодо розробки методів оцінювання та аналізу результатів економічної діяльності підприємств. Відзначимо, що побудова єдиного, універсального методу з огляду на різноманітність типів підприємств та особливості внутрішніх та зовнішніх умов їх функціонування є малоімовірною. В сукупності описаних в літературних джерелах методів можна виділити такі підгрупи: ймовірнісні, детерміновані; багатоваріантні, одноваріантні; точкові, інтервальні; скалярні, векторні; формальні та неформальні.

Незалежно від того, до якої групи належить вибраний метод, він повинен відповідати певним вимогам, які сформулюємо так:

- повнота охоплення різноманітних цілей діяльності підприємства (економічних – збільшення прибутку, приріст обсягів реалізації продукції, розширення ринків збуту продукції, підвищення продуктивності виробництва і реалізації продукції тощо; соціальних – розвиток людського капіталу; психографічних – підвищення рівня задоволення потреб споживачів, формування позитивного іміджу товарної марки виробника, підвищення рівня інформованості споживачів щодо товарів і послуг підприємства тощо);
- відображення істотних обмежень, які впливають на результати економічної діяльності підприємства (ресурсні обмеження, нематеріальні активи тощо);
- урахування внутрішніх та зовнішніх ризиків;
- можливість імітаційного моделювання майбутніх результатів при багатоваріантних змінах внутрішніх та зовнішніх чинників;
- доступність і простота підготовки вхідних даних, джерелом яких служить автоматизована інформаційна система підприємства, однозначність тлумачення отриманих результатів.

Джерелами вхідної інформації можуть служити типові інформаційні системи Marketing Expert і Project Expert, які додатково містять інструментальні засоби фінансового аналізу, оцінювання стратегій розвитку підприємства, а також моделювання прогнозованих значень економічних показників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оцінювання результатів економічної діяльності підприємств в різних сферах знайшло своє відображення в значній кількості наукових досліджень, зокрема, стосовно оцінки фінансового стану підприємства, збутової діяльності тощо. Встановлення комплексної узагальненої оцінки, за допомогою якої можна відобразити усю багатогранність виробничо-господарської діяльності, залишається важливою актуальною проблемою. Особливого значення набувають методи багатостороннього оцінювання економічної діяльності підприємств.

1. Іващенко В.І., Болюх М.А. Економічний аналіз господарської діяльності. – К., 2001.
2. Фінансово-економічний аналіз: Підручник / П.Ю. Буряк, М.В. Рymar, М.Т. Биць та ін. Під ред. П.Ю. Бурака, М.В. Рymar. – К., 2004.
3. Цигилик І.І., Крпельницька С.О., Мозіль О.І. Економічний аналіз господарської діяльності підприємства: Навч. посібник – К., 2004.
4. Кизим М.О., Забродський В.А., Зінченко В.А. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: Монографія. – Х., 2003.
5. Kaplan R. S., Norton D. P. The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance // Harvard Business Review. – 1992. – Vol.70. – N 1. – P. 71 – 79.
6. Kaplan R. S., Norton D. P. Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System // Harvard Business Review. – 1996, Vol. 74. – N 1. – P.75 – 85.
7. Каплан Р.С., Нортон Д.П. Сбалансованная система показателей. От стратегии к действию. – М., 2003.
8. Хорват П. Сбалансованная система показателей как средство управления предприятием // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – №4. – С.25–32.
9. Друкер П.Ф. Практика менеджмента. Уч. пос. – М., 2000.
10. Олексів І.Б., Фецуру Р.В. Проблеми аналізу та оцінки фінансового стану підприємства // Вісник НУ “Львівська політехніка” .– 2001. – № 436. – С. 256–263.
11. Івахненко В.М. Курс економічного аналізу. Навч. посібник. – К., 2000.
12. Таркуцяк А.О. Фінансовий аналіз та управлінські рішення (на прикладі роботи ВНЗ): Навч. посібник. – К., 2002.
13. Павловська О.В., Прутуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз. – К., 2002.
14. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування і планування: Навч. посібник. – К., 2003.
15. Прокопенко І.Ф., Ганін В.І., Петряєва З.Ф. Курс економічного аналізу: Підручник. – Х., 2004.